

A BOTFÜLŰ ÚR Esterházy Péter és a zene (kapkodó és önhitt vázlat egy méltóbb tanulmányhoz)

„Pilinszky-nél szoktam erre rá, és jól bevált. Hogy a halál, a meghalála utáni napokban olvasgatom az illetőt. Ide-oda lapozgatok, együtt töltjük az időt; irodalmias nagyravágyás, hogy így a halál kicselezhető legyen.”

Néhány hete sokan próbáljuk használni Esterházy Péter receptjét, hogy mit tegyünk, ha egy nagy író meghal. A hálószerobában feleségem oldalán ott a *Kardozós változat*, az én oldalam meg gyakran üres, mert ha nem könyvet-folyóiratot-újságot tartok a kezemben, éjfélig bújom a netet. Hál' Istennek sok-sok vele készült interjúra lehet bukkanni, ami még inkább azt a technikai nagyravágyást és ostoba illúziót erősíti bennünk, hogy a halált kicseleztük.

Persze nem.

Hivatásomnál fogva különösen a zenével kapcsolatos megnyilatkozásaira vagyok érzékeny. Van belőlük bőven. Ott is, ahol nem gondolnám. Egy 2015. április végi, Friderikusszal folytatott beszélgetésben a kérdésre, hogy miért Marianna D. Birnbaumot kérte fel interjúkötete szerzőjéül, azt válaszolja, „...nem én kértem... ő szólt — vagy fütytyentett, ahogy Ambrus Kyrí mondja —...” Micsoda? Az énekesnő 1965-ben dalolta slágerét, melynek refrénje: „Csak egyet ints, csettints, szólj, vagy fütytyents...”, és Esterházy Péter egy ötven éves, elfeledett dal fordulatát használja, hogy szokás szerint elemelje a diszkurzust a földről.

Persze, E. P. és a zene kapcsolata azért ennél gazdagabb, dúsabb formában volt jelen és maradt ránk. Beszélgetéseinkkor gyakran hangsúlyozta, hogy nem ért a zenéhez, csak nagyon érdeklő. A zene maga és a zenét létrehozó emberek. Ez az érdeklődés aztán be is épült az életműbe. Filológusok, zenetörténészek doktoranduszok munkája lesz Esterházy Péter és a zene kapcsolatát alapos dokumentációval feldolgozni. Itt és most csak egy-egy villanásra, személyes emlékre jut hely és idő. Mindenekelőtt az önfelelt áhítatra egy martonvásári Beethoven-koncerten, vagy egy-egy zenekari próbán a zene születését jegyzetelve figyelő, a születés pillanatát nyakon csípni akaró vadászösztön megemlézésére. Vagy tíz éve Szebeni András — sajnos elvetélt — ötlete volt a „Vajszinű árnyalat” mintájára egy közös könyv megalkotása, mely a Nemzeti Filharmonikusokról, Kocsis Zoltánról és a zenéről szólt volna. E tervezett könyv kapcsán elhangzó finoman tapogatózó kérdései a muzsikusról, a hangszerekről, a mindenna-

pi zenélés örömről és terhéről egy rutinos antropológus és egyben egy rácsodálkozó gyermek kérdései voltak.

Persze addigra már ott voltak a polcokon azok az Esterházy-könyvek is, melyekben több vagy kevesebb hangsúlyt kapott a zene. Az olyan mondatok, mint: „Isten, lévén botfűlű, maga helyett küldte Bachot a földre.” már körbejárták az érdeklődő világot. Vagy, ahogy — nyilván Dész László inspirációjára — a *Hrabal* könyvében Charlie Parker az Urat tanítja — kissé türelmetlenül — szaxofonozni és efféléket mond: „Dögösen Brúnó! ...nem mintha könnyű volna, szellemi koalítás és melegség... szét kell marcangolni az időt.” Vagy *A szavak csodálatos életében* nem véletlenül idézi Heidegger-t, aki szerint „Költőnek lenni ínséges időben azt jelenti: éneklően az elmenekült istenekre figyelmeztetni.”

Egy Esterházy-nak — még ha bujkáló mosollyal kísért szabadkozása szerint: „mi a szegény grófi ág vagyunk” — *von Haus aus*, avagy *de genere* van szoros köze a zenéhez. Ha egy Esterházy kiadja a 18. század elején a magyar egyházzene meghatározó művét, a *Harmonia caelestis*, ha egy másik, a „fényes” herceg fél évszázaddal később egy falusi bogárnár fiát, bizonyos Haydnt alkalmazza közel három évtizeden át házi szerzőül és zenekarvezetőül, azt már nem lehet figyelmen kívül hagynia egy 20. századi Esterházy-nak, aki ráadásul író. (A „fényes” udvarában szolgáló zseniről beszélgetve derült ki, hogy hatalmas olvasottsága és a szerző iránti hódolata ellenére még nem olvasta Szentkuthy Miklós *Doktor Haydn*-ját. Amikor bepótolta, elégedett volt mindkét Miklóssal: a „fényessel”, meg a Szentkuthyval is.)

A „*Harminchárom változat Haydn koponyájára*” minden színházi előzmény nélküli, saját útját járó mű, a *Doktor Haydn* talán annak a világnak felrajzolásában segített, melyben persze az író amúgy is otthonosan mozgott.

Miközben hercegi, grófi és — kitelepítettként — paraszti udvarokban egyaránt jártas volt, sehogyan nem lehetett zenével kapcsolatos írásaiban, megnyilvánulásaiban sem arisztokratizmust, hamis hangot, olcsó, maszatoló emelkedettséget, vagy dilettantizmust találni. Egy kivételesen tehetséges magyar rockzenész egy nappal követte őt a halálban. Nyilván sokáig fognak emlékezni rá is, de E. P. jóvoltából e muzsikusból beköltözött az irodalomtörténetbe is: „Édesapámnak olyan hangja volt, mint Fats Dominónak. Vagy a Somló Tamásnak. Közvetlenül az angyaloktól kapta a hangját, azon énekelt. Nem is énekelt, danolt.” (*Harmonia caelestis*, 245.)

Sok muzsikust ismert, sokan voltak köztük barátai. A hetvenes-nyolcvanas években már-már féktelenül szabad szigetnek számított a KISZ (!) Központi Művészegyütteseinek Rottenbiller utcai színháza, és persze a Zeneakadémia Kis Terme. Kocsis Zoltán, Simon Albert, Eötvös Péter és az Esterházy számára oly fontos Jeney-Sáry-Vidovszky hármass voltak az Új Zenei Stúdió emblematikus vezéralakjai. Itt ámult el azon, hogy a zene nyelvét milyen bátran lehet megújítani, hogyan lehet vele kísérletezni, ugyanakkor milyen szigorú rend uralkodik a legszabadabbnak tűnő művekben is. Ez az ámulat aztán végig megmaradt benne. Néhány hónapja egy rádióinterjúban is arról beszélt, mennyire magával ragadja a zene radikalizmusa.

A Kurtág György kilencvenedik születésnapjára rendezett koncerten egymás mellett — pontosabban felesége, Gitta és közte — ülve „menet közben” is kérdeztetett. Izgatta a zene megfoghatatlan mibenléte. (...mintha én tudnám!...) A muzsikussal nemcsak mint jó cimborákkal, de mint egy titkos szekta papjaival tartott fönn meghitt kapcsolatot. Átjárta, izgatta a zene, keverte a zenészek társaságát, barátságát, a zene élményét, titokzatos hatásmechanizmusát, örömet és kifejező erejét.

Egy fiatal karmester, Dubóczky Gergely ötletén kapva írt kisebb-nagyobb botrányokat is kiváltó, erősen apokrif és blaszfém, mégis csontig ható textust Haydn *Krisztus utolsó hét szava a keresztfán* című oratóriumához.

A „Margó Irodalmi Fesztiválon” már-már istenkísértésnek hatott, amikor John Cage híres 4'33" című műve mintájára — ahol is, mint ismeretes, a zongorista a címben megadott ideig ül tétlenül a zongora előtt — maga is hosszú percekig némán üldögélt a színpadon. Jött-ment, leült, álldogált, de nem szólalt meg. Utalt is a Cage-műre, sajnálkozva, hogy ő nem bírt olyan sokáig hallgatni.

Holnap Salzburgban valószínűleg némán feláll az Ünnepi Játékok minden nézője és résztvevője Eötvös Péter és Esterházy Péter közös műve, a *Halleluja-oratorium balbulum* ősbemutatója előtt, hogy fejet hajtson a „dadogó oratórium” szövegének szerzője előtt, ki szenvedései után most hagyott itt bennünket. Ez utolsó, pont zenével született művéről azt nyilatkozta: „A műben szó esik Istenről, s közben az Isten hiányáról is. Szinte semmiről nem tudunk úgy beszélni, hogy ne legyen kérdőjel mögötte. Ezekről a nagy dolgokról különösen nem. Ez nem jelent cinizmust, sőt: éppen a dolog komolyan vételét jelenti.”

Ha már Haydn, ha már Hét Utolsó Szó!
Azt írja a *Hasnyálmirigy* naplóban:

„Lényegében számíthatsz rám, ha nem értek is mindent ebben a szenvedésprojektedben. Köztünk szólva én már a felfeszítéset is túlzásnak találtam. De rendben (hogy ne mondjam, oké), a Teremtés nem kivánságműsor. (...) Szóval, odajutottunk, hogy (megint egyszer) nem értem, miért lett a Teremtés. Azt tudom, vagy úgy emlékszem, hogy mintha ez a szeretettel volna kapcsolatos. Uram, kétségkívül ez a legnagyobb ötleted, a szeretet. Ennek nem lehet a végére járni.”

Valóban, ennek nem lehet a végére járni.

Mostantól kincs és relikvia minden Esterházy-levél, üzenet, emlék. Én is örök jó néhányat, ami erről a végejárhatatlan dologról is szól.

Egy nemzetközi előadó-művészeti szervezetnek e sorok írójáról zavarba ejtően szépen azt írta: „Ha rá gondolkodok (...), azonnal a zenére gondolkodok, a minőségre, az ezen való folytonos, megalkuvás nélküli munkára.”

E mondata idecitálása remélem, nem tűnik hivalkodásnak — bár számomra kitüntetetés —, hanem ismét csak arra világít rá, mit gondolt a zenéről: minőség, folytonos, megalkuvás nélküli munka.

Súlyos betegsége kapcsán kétségbeesett levelet küldtem neki, többek között azt írva:

Péter, nagyon sokan, nagyon-nagyon sokan vagyunk, akik szeretiink. Az nem lehet, hogy e szeretet ne segítsen meggyógyulni.

Ölel:

kg

A (józan) válasz:

„Édesem,

de, lehet. de ez nem baj, mert majd segít más. és ha nem segít, akkor anélkül. szóval rendben van ez. csak a rend lett új. amúgy persze: bassza stb, a magyar nyelv nagy lehetőségei szerint.

összefoglalom: jól vagyok. tényleg — szerencsésen elkerülnek az ún. mellékhatások, így a mindennapok majdnem normálisak.

ölellek

p.”

Aztán jöttek a mellékhatások is, és Péternek, mint oly sok haldoklónak, maradtak Krisztus utolsó szavai:

„Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.” „Bizony mondom neked, még ma velem leszel a Paradicsomban.” „Szomjazom!” „Istenem, Istenem, miért hagytál el engemet?” „Beteljesedett!” „Atyám, kezembe ajánlom lelkem.”

Haydnt — vagy Bachot, vagy Charlie Parkert, vagy bármi más zenét — hallgatva talán könnyebb elviselni, hogy nincs többé Esterházy Péter.

KOVÁCS GÉZA